

A korrupcióérzékelést befolyásoló pénzügyi fejlettségi tényezők az Európai Unió országaiban

Kálmán Géza Botond¹ – Huff Endre Béla¹ – Anh Tuang Hoang²
– Zéman Zoltán³ – Viharos Zsolt János^{1,2}

ABSZTRAKT: Célkitűzés: Megkísérli felkutatni azokat a tényezőket, amelyek a korrupció megítélését tükrözik az Európai Unió országaiban, ahol kiemelt figyelmet kap a pénzügyi befogadás és a sajtószabadság.

Tervezés/Módszertan/Megközelítés: A kvantitatív elemzés az EU 27 tagállamának adatait felhasználva, 2004 előtt és után csatlakozott országokra bontva készült. A sajtószabadság indexeit a korrupcióval kapcsolatos vélekedés alapján ellenőrizték.

Eredmények: Ezek az eredmények azt sugallják, hogy bár a pénzügyi befogadás, például a digitális banki szolgáltatások igénybevétele csökkenti az észlelt korrupciót, hatása más strukturális tényezőkhöz, például a sajtószabadsághoz képest meglehetősen mérsékelt. Minél magasabb a sajtószabadság szintje, annál nagyobb a társadalmi átláthatóság és elszámoltathatóság szintje, ami a korrupció alacsonyabb megítéléséhez vezet.

Kutatási vonatkozások: A tanulmány hangsúlyozza az intézményi átláthatóságot és a média függetlenségét elősegítő strukturális reformok szükségességét. A pénzügyi technológiák csak kiegészíthetik a szilárd irányítási kereteket, és fokozhatják a korrupció elleni küzdelemre irányuló erőfeszítéseket. Eredetiség/Érték Jelen cikk az Európai Unión belüli korrupciót meghatározó tényezők összehasonlító elemzését végzi, integrálva a pénzügyi innováció és az intézményi átláthatóság dimenzióit. Az eredmények reális javaslatokkal látják el a politikaformáló szférát a konkrét korrupcióellenes intézkedések megalkotására.

KULCSSZAVAK: korrupcióérzékelés, pénzügyi befogadás, sajtószabadság, Európai Unió, átláthatóság

- 1 Neumann János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 6000 Kecskemét, Magyarország
- 2 HUN-REN Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet (SZTAKI), Termelésinformatikai és Irányítási Európai Kiválósági Központ, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Kiválósági Központja, 1111 Budapest, Magyarország
- 3 Neumann János Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 6000 Kecskemét, Magyarország

Bevezetés

A korrupciót mint társadalmi jelenséget a polgárok iránti bizalom és a gazdasági fejlődés problémájának tekintették, amely az európai integráció folyamatában is kiemelt figyelmet kapott. Kutatásunk a korrupcióval kapcsolatos megítélést meghatározó tényezők feltárására irányult, különös tekintettel a pénzügyi befogadásra és a sajtószabadság szerepére. Tanulmányunkban a pénzügyi befogadás a modern pénzügyi szolgáltatások, nevezetesen az elektronikus, digitális, készpénz nélküli használatának elterjedését jelenti. Az említett tényezők elemzése új szempontokat adhat a korrupció elleni küzdelem stratégiai tervezéséhez, de mélyebb betekintést enged a társadalmi átláthatóság és felelősségvállalás mechanizmusába is.

Elemzéseink kiterjedtek az Európai Unió tagállamaira, tekintettel a 2004 előtt és után belépők eltérő gazdasági és társadalmi helyzetére. Külön érdekesség volt a szabad sajtó szerepe, amely a fokozott társadalmi kontrollon és a hangsúlyosabb fókuszon keresztül közvetlenül befolyásolja a korrupció megítélését, a pénzügyekről. A magas sajtószabadság növelheti a társadalmi átláthatóságot, és ezáltal csökkentheti a korrupció megítélését.

Eredményeink valóban azt mutatják, hogy bár a pénzügyi befogadás bizonyos aspektusai – például a digitális tranzakciók és az internetes banki szolgáltatások használata – elősegíthetik az észlelt korrupció csökkenését, a strukturális tényezők – különösen a sajtószabadság – sokkal többet jelentenek. Az eredmények rávilágítanak a strukturális társadalmi és intézményi környezet javítására tett erőfeszítésekre a korrupció elleni küzdelemben, azáltal, hogy nem csak a regionális sajtóságokba, hanem a nemzetközi összehasonlításokba is betekintést nyújtanak.

Elemzésünk közép- és kelet-európai országokra fókuszál ezekre a kérdésekre az európai integrációs folyamatok kontextusában, ezzel is megalapozva a társadalomtudományi elemzésekre való kiterjesztést. Kutatásunk eredményei nem kevésbé relevánsak a szociológiai vitákban, mint a nyilvános politikai és gazdasági diskurzusban.

Szakirodalmi áttekintés

A korrupció, a pénzügyi befogadás és a sajtószabadság kapcsolata a társadalomtudományban nagyon aktuális, kutatható téma. A korrupció aláássa az intézményi stabilitást, és csökkenti a polgárok intézményekbe vetett bizalmát. A pénzügyi befogadás és a sajtószabadság azonban növeli a társadalmi átláthatóságot és csökkenti a korrupciót. Huntington (2006) klasszikus munkájában kifejtette a korrupció kérdését kulturális és intézményi kontextusban, amely továbbra is létfontosságú az Európai Unió országait érintő elemzésekben.

Korrupcióérzékelés

A társadalmi bizalomépítésben elengedhetetlen a korrupció és az intézményi átláthatóság kapcsolatának érzékelése. Általánosságban elmondható, hogy Rose-Ackerman (1999) megemlítette, hogy a korrupció forrásai mélyen az intézmények gyengeségeiben gyökereznek, és a kezelés messzesemenő reformokat igényel. Az ilyen reformok közé tartozik az átláthatóság növelése, az elszámoltathatóság fokozása és a társadalmi kontrolltényezők, például a sajtószabadság megkönnyítése. Kaufmann és Kraay (2007) kutatása azt mutatta, hogy a szilárd intézményi kereteknek és a kormányzati átláthatóságnak alapvető szerepe van a korrupció visszaszorításában, és ez a hatás erősen függ a helyi társadalmi normáktól és a gazdasági fejlettség mértékétől. A korrupció a polgárok és az intézmények közötti bizalomhiány következménye és oka. A Transparency International 2019-es adatai szerint a korrupció mértékének megítélése erősen függ az országok gazdasági fejlettségétől és az intézményi átláthatóság mértékétől. A korrupció a gazdasági növekedés és a társadalmi fejlődés egyik legsúlyosabb akadálya. Ahogyan azt Mauro (1995) klasszikus munkája is megjegyezte, a korrupció gátolja a beruházásokat és rontja a gazdasági teljesítményt az intézményi bizalomra és az erőforrások elosztására gyakorolt negatív hatásai miatt. Svensson (2005) szerint a korrupció elterjedtségi rátáját meghatározó tényezőt nemcsak a gazdasági tényezők, hanem a kulturális normák is meghatározzák.

A korrupcióellenes küzdelemben fontos az állami ellenőrzés és a társadalmi kontroll erősítése. Nye (1967) szerint a korrupció költség-haszon elemzéséből kiderül, hogy az intézményi reformok csak akkor lehetnek hatékonyak, ha társadalmilag támogatottak. A korrupció azon túl, hogy aláassa a polgárok bizalmát, mélyebb gazdasági és társadalmi következményekkel is jár. Bardhan (2002) alapművében a korrupció és a fejlődési folyamat közötti összetett kapcsolatot elemezte, megjegyezve, hogy a korrupció a fenntartható növekedés és a társadalmi jólét egyik fő akadálya.

A decentralizáció és a korrupció kapcsolata adja majd az intézményi reformok tervezésének alapját. Fisman és Gatti 2002 például kimutatta, hogy a decentralizáció csökkenti a korrupciót, feltéve, hogy az elszámoltathatóságot szilárd intézményi háttéren keresztül működtetik. Putnam, Leonardi és Nanetti 1994 a maguk részéről hangsúlyozta, hogy az intézmények hatékony teljesítménye és a civil társadalom szerepe meghatározó tényező a korrupció visszaszorításában, különösen szubnacionális szinten.

A korrupcióellenes stratégiák gyakran az átláthatóság növelését célozzák. Klitgaard (1991) alapelemzése kimutatta, hogy a kontrollmechanizmusok és az elszámoltathatóság megerősítése hatékonyan csökkentheti a korrupciót. Olken (2007) terepkísérlete is hangsúlyozta az átláthatóság és a társadalmi kontroll szerepét: közösségi kontroll esetén a korrupció visszaszorításának hatékonysága jelentősen növelhető. Az Eurobarometer (EC Kommunikációs Főigazgatóság 2020) felméréseinek elemzése arra utal, hogy az észlelés szorosan összefügg a társadalmi tőke szintjével és az intézményi átláthatósággal. A társadalmi

kontroll – a szabad sajtó és a civil aktivitás formájában – elengedhetetlen a korrupció elleni küzdelemben.

A korrupció visszaszorításához társadalmi jóléten alapuló politikai és gazdasági fejlődésre van szükség. Besley és Persson (2011) rámutattak arra, hogy a korrupcióellenesség akkor jöhet létre hatékonyan, ha a jólét intézményi alapjai és pillérei erősek. Ezzel kapcsolatban Sen (2000) megállapította, hogy a szabadság és a fejlődéssel való kapcsolata döntő szerepet játszik a korrupciómentes társadalom kialakításában.

Pénzügyi inklúzió

Ez az emberek hozzáférése bankszámlákhoz, hitelekhez, biztosításhoz és egyéb pénzügyi eszközökhöz. Nemcsak az egyes emberek pénzügyi stabilitásához, hanem a nemzetek gazdasági fejlődéséhez is hozzájárul.

Digitális pénzügyi megoldás: A mobilbankolás és az online bankolás vagy fizetés felé való elmozdulás átláthatóbbá tette a tranzakciós folyamatokat, és csökkentette a korrupció lehetőségét.

A pénzügyi befogadás elősegíti a gazdaság átláthatóságát, ami csökkenti a korrupció valószínűségét.

Demirgüç-Kunt és munkatársai Global Findex jelentése szerint. 2018-ban a digitális tranzakcióknak és az internetes bankolásnak köszönhetően a pénzügyek átláthatóbbak, csökkentve a korrupció esélyét. Ugyanez különösen fontos volt a fejlődő gazdaságokban. A kenyai M-PESA rendszer rekord sikertörténet lett a pénzügyi befogadások javítása és a korrupciós arány csökkentése terén. Suri-Jack 2016.

Banerjee és Duflo, 2012, megjegyzi, hogy a pénzügyi kultúra javulása mindig összefügg a társadalmi egyenlőtlenség csökkenésével és a nagyobb átláthatósággal.

A pénzügyi befogadás mértékében azonban Európán belül is nagyobb különbségek vannak, különösen a nyugat- és kelet-európai országok között. Az internetes banki szolgáltatások továbbra is nagyon alacsonyak a keleti tagállamokban, például Romániában és Bulgáriában, továbbra is akadályozva a pénzügyi átláthatóságot és így a korrupció elleni küzdelmet (Demirgüç-Kunt–Klapper–Singer–Ansar 2022). Ezzel szemben az olyan skandináv országokban, mint Svédország és Dánia, a korrupciós kockázatok már jelentősen csökkentek annak köszönhetően, hogy ezekben a fizetési rendszerek digitalizálása a befejezéshez közeledik.

Sajtószabadság

A független média a korrupció elleni küzdelem egyik legfontosabb eszköze. Valójában a sajtószabadság az átláthatóság és az elszámoltathatóság egyik legalapvetőbb garanciája. A Riporterek Határok Nélkül szervezet RSF 2024-es adatai szerint a szabadabb sajtóval rendelkező országokban kevesebb a korrupció.

Amint azt Rothstein és Uslaner (2005) kifejti, a társadalmi tőke és a média függetlensége közötti kapcsolat nagyon kritikus, mivel a szabad sajtó elősegíti az átláthatóságot és csökkenti a társadalmi bizalmatlanságot.

Megállapítja, hogy a sajtószabadság jelentősen csökkenti a korrupció érzését, míg a pénzügyi befogadás növeli, de kisebb mértékben. Az országok közötti strukturális különbségek, mint például az intézmény- és sajtófejlődés, minden bizonnyal jobban befolyásolják, mint a gazdasági tényezők. Acemoglu és Robinson (2013) nyomatékosan kifejti, hogy a gazdasági és politikai intézmény pontos minősége határozza meg, hogy az ország képes-e felvenni a harcot a korrupciós problémával, mivel a gyenge intézményi háttér korrupciót és az erőforrások nem megfelelő elosztását gerjeszti.

A sajtószabadság az Európai Unióban más szinten áll: a skandináv országokban kiemelkedő, míg például Magyarországon és Lengyelországban lejtmenetben volt, hogy csak kettőt említsek Kelet-Európa államai közül. RSF 2024). A szabad információáramlás növeli az átláthatóságot és növeli a döntéshozók elszámoltathatóságát – ez különösen fontos a kelet-európai államok számára, ahol a média szabadsága politikai nyomásnak van kitéve. A korrupcióellenes intézkedések kevésbé hatékonyak lehetnek azokon a helyeken, ahol az elmúlt években erősen visszaesett a sajtószabadság.

Ezzel szemben a digitális technológiák terjedése új kihívásokat támaszt a sajtószabadság előtt. Egyrészt a közösségi média platformok lehetővé teszik az információk gyors terjesztését; másrészt növeli a félretájékoztatás kockázatát, ami aláássa az átláthatóságot és a médiába vetett bizalmat ennek érdekében (Acemoglu és Robinson, 2013). A digitális média terjedése azonban új lehetőségeket nyitott a korrupció feltárására. A közösségi média szélesebb közönség elérését tette lehetővé az oknyomozó újságírók számára, bár az ilyen platformok a dezinformáció eszközeivé válhatnak. Ebből a szempontból a hagyományos média és a digitális platformok közös munkája fontos szerepet játszik az információ hitelességének biztosításában (Acemoglu & Robinson, 2012).

Ezért a média pluralitása és függetlensége a leginkább szükséges a digitális tér negatív hatásainak ellensúlyozásához. A szétszórt médiatulajdonnal rendelkező országokban a politikai befolyás minimális, következésképpen sokkal hatékonyabban teszi lehetővé a korrupciós ügyek kivizsgálását (Banerjee & Duflo, 2011). Mint ilyen, olyan országokban, mint Svédország és Norvégia, szoros összefüggést figyeltek meg mind a sajtószabadság, mind a médiapluralizmus területén, és ez a korrupció alacsony szintjén is megmutatkozik.

Hipotézisek

Ez az internetes banki szolgáltatásokhoz való nagyobb hozzáférés és a tranzakciók általános digitalizálása révén csökkenteni fogja a korrupció észlelését. Más szóval, az internetes banki szolgáltatások átláthatósága a Global Findex 2021 adatai szerint megközelíti azt, ami a korrupció lehetőségének csökkené-

sét jelentheti. Suri és Jack 2016-ban hasonló jelentések számoltak be a kenyai M-PESA rendszerek hatásairól. Ezért első hipotézisünk a következő:

H1: A digitális pénzügyi technológiák használata csökkenti a korrupció érzékelését.

Demirgüç-Kunt et al. (2018) megjegyzik, hogy a kapcsolódó szakirodalom az átláthatóságot ösztönző digitális eszközöket idézi, amelyek hatékonyabbnak bizonyultak. A bankkártya tipikus példa egy ilyen eszközre, jelenleg a digitális tranzakciók egyik legnépszerűbb eszköze. A pénzügyi megtakarításokkal kapcsolatban a fenti szerzők azt is írják, hogy a magasabb megtakarítások nagyobb anyagi biztonságot is jelenthetnek, feltehetően csökkentve a korrupciót motiváló pénzügyi nehézségeket. Ez elvezet bennünket a második hipotézisünkhöz:

H2: A bankkártyával rendelkezés és a pénzügyi megtakarítás csökkenti a korrupció érzékelését.

A Riporterek Határok Nélkül (RSF, 2024) által mért sajtószabadság-indexek azt mutatják, hogy a magas sajtószabadságnak vélt országok kevésbé érzékelik a korrupciót. Az összefüggést tehát alátámaszthatják olyan korábbi kutatások, mint Rothstein és Uslaner 2005-ös megfigyelése, miszerint a szabad média elősegíti az átláthatóságot és csökkenti a társadalmi bizalmatlanságot. A sajtószabadság az információhoz való hozzáférést, a társadalmi kontroll és az elszámoltathatóság erősítését jelenti, ezért kidolgoztuk harmadik hipotézisünket:

H3: A sajtószabadság magasabb szintje csökkenti a korrupció érzékelését.

Mauro (1995) bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy negatív kapcsolat van a korrupció mértéke és a gazdasági növekedés között. Ugyancsak Acemoglu és Robinson (2013) tanulmányában, bár ugyanezt az összefüggést támasztják alá, a szerzők hangsúlyozzák, hogy csak a befogadó intézmények melletti gazdasági fejlődés vezet a korrupció alacsonyabb szintjéhez. Hasonló összefüggésekről számol be Sen (2000) és Svensson (2005). Így a negyedik hipotézisünk a következő:

H4: A gazdasági fejlettség növekedése csökkenti a korrupció érzékelt szintjét.

Módszertan

Írásunk az Európai Unió országaiban észlelt korrupció főbb meghatározóira, konkrétan a pénzügyi befogadás és a sajtószabadság szerepére próbál összpontosítani.

A kutatás az Európai Unió 27 tagországát érinti, nagyobb érdeklődéssel a 2004 előtt és után csatlakozott országok iránt. A minta kiválasztásakor megállapítottuk, hogy a korrupció észlelése, a sajtószabadság és a pénzügyi befogadás mutatói összehasonlíthatók. Ezért az elmúlt 10 év éves értékeinek átlagát tartalmazza az időbeli trend figyelembevételére érdekében.

Figyelembe véve a 2004 előtt és után csatlakozott országok közötti szakadékokat, strukturált megközelítést alkalmaztunk, amely figyelembe veszi a gazdasági és társadalmi különbségeket. A sajtószabadságra vonatkozó adatok a Riporterek Határok Nélkül – RSF 2024 által közzétett indexekből származtak, amelyeket skáláztak, vagyis az indexértékeket megfordították, hogy minél magasabb az érték, az nagyobb sajtószabadságot jelentsen. A pénzügyi befogadás mutatói a Világbank Global Findex jelentésének – World Bank 2024 – adatbázisából, a korrupcióérzékelésről szóló információk pedig az Eurobarometer korrupciós felméréseiből származtak – az EK Kommunikációs Főigazgatósága 2022, ahonnan a kérdésekre adott válaszok. Az összes kérdőívben közös és egymással összevethető adatot előre és hátra interpolációval pótolunk. A különböző mértékegységeket figyelembe véve a változókat normalizáltuk a regresszió végrehajtásához.

Ennek megfelelően az elemzést a standard regressziós modell struktúrával végezzük a változók összefüggéseinek tesztelésére. Kidolgozunk egy ilyen modellt a következő formában:

$$Y = \beta(0) + \beta(1) \cdot X(1) + \beta(2) \cdot X(2) + \beta(3) \cdot X(3) + \beta(4) \cdot X(4) + \beta(5) \cdot X(5) + \beta(6) \cdot X(6) + \varepsilon$$

ahol:

- ▶ Y : a korrupció érzékelésének szintje,
- ▶ $X(1); X(2) \dots X(6)$: a magyarázó változók (sorrendben: mobil egyenleg lekérdezése mobiltelefonról/internetről, sajtószabadság, digitális tranzakciók használata, bankkártya birtoklása, megtakarítás pénzintézetnél, a vizsgált ország),
- ▶ $\beta(0)$: a tengelymetszet,
- ▶ $\beta(1) - \beta(6)$: a becsült koefficiens – az eltérő mértékegységek miatt a standard becslés értékeit használjuk,
- ▶ ε : a maradéktag, amely a modellben szereplő, de jelenleg nem vizsgált tényezők együttes hatását összegzi.

Mivel az EU országainak több csoportját is figyelembe vettük, a modell az ország hatását is tesztelte. Az összehasonlításához referenciaként az EU egészének eredményeit helyeztük el. A regressziós modellben a multikolinearitást a VIF alkalmazásával teszteltük. Az adatok felhasználása során biztosítottuk a források átláthatóságát és a kutatási eredmények függetlenségét. Minden adat nyíltan hozzáférhető volt, az előadók és az adatszolgáltató intézmények között összeférhetetlenség nem merült fel.

Eredmények

A regressziós modellhez való illeszkedést a determinációs együttható, az R^2 , a korrigált R^2 és az F-statisztika segítségével ellenőriztük. Az 1. táblázatból a modell által magyarázott variancia értéke 0,69, tehát jó magyarázóerővel ren-

delkező modell. A korrigált R^2 érték kis eltérése az eredeti 0,672-es becsléstől egyrészt árnyékot vet az eddig kialakult jó képre, másrészt megerősíti, hogy a modell elég jó. Az a tény, hogy az F-próba $p < 0,001$ -nél statisztikailag szignifikáns, azt jelenti, hogy a modell egésze alkalmas a magyarázó változók és a korrupció észlelése közötti összefüggés vizsgálatára. A 2. táblázatból látható, hogy a VIF értékek szerint nincs mérhető multikollinearitás, ami megzavarhatná a modell értelmezését.

1. táblázat: A modell illeszkedési statisztikái

Modell	R^2	Korrigált R^2	F	Általános modell-teszt		
				df1	df2	p
1	0,69	0,672	24,44	35	156	<0,001

Megjegyzés: df1 és df2 a szabadságfokok értékeit, a p a szignifikanciát jelenti

Forrás: saját számítások

2. táblázat: A modell VIF értékei (multikollinearitás)

Változó	VIF
sajtószabadság	1,040
digitális módon kapott vagy fizetett ki pénzt (% 15+)	1,050
van bankkártyája (% 15+)	1,034
pénzintézeti megtakarítása van (% 15+)	1,031
SE-EU	1,860
DE-EU	1,756
AT-EU	1,786
CY-EU	1,816
LV-EU	1,675
EE-EU	1,677
PL-EU	1,802

Megjegyzés: 10 alatti VIF-érték közepes, 5 alatti VIF-érték enyhe, 1 alatti VIF-érték nem mérhető multikollinearitást jelent

Forrás: saját számítások

Az egyes tényezők korrupcióérzékelésre kifejtett hatását összegzi a 3. táblázat.

3. táblázat: A változók hatása a korrupció érzékelésére

Változó	Becsült koefficiens (β)	Standard hiba	t	p	Std. becslés
tengelymetszet	0.033	0.962	0.034	0.098	0.035
mobiltelefonon vagy interneten ellenőrzí egyenlegét (% 15+)	0.034	0.055	0.608	<0.001	0.037
sajtószabadság	-0.214	0.054	-3.942	0.05	-0.213
digitális módon kapott vagy fizetett ki pénz (% 15+)	0.034	0.055	0.608	<0.001	0.035
van bankkártyája (% 15+)	0.011	0.055	0.203	0.05	0.013
pénzügyi megtakarítása van (% 15+)	0.068	0.055	1.239	0.07	0.070
SE-EU	0.036	0.028	1.294	0.10	0.039
DE-EU	0.134	0.027	4.867	0.05	0.136
AT-EU	-0.124	0.027	-4.524	0.05	-0.122
CY-EU	0.007	0.028	0.236	0.10	0.009
LV-EU	0.059	0.028	2.151	0.05	0.062
EE-EU	-0.021	0.028	-0.768	0.10	-0.020
PL-EU	0.084	0.027	3.067	0.05	0.086

Megjegyzés: t a t-próba értékét, p a szignifikanciát jelenti

Forrás: saját számítások

Úgy tűnik, hogy a sajtószabadság vezető szerepet játszik a korrupciós felfogás kialakulásában. A szabad és független média erősen negatív kapcsolatban áll a korrupció megítélésével, $\beta = -0,213$ $p < 0,05$ mellett, amint az az eredményekből is látható. Ez rámutat arra, hogy a sajtószabadság nemcsak a korrupciós esetek napvilágra kerülésében, hanem az átláthatóság javításában és a társadalmi kontroll erősítésében is kulcsfontosságú. Ennek megfelelően az EU-hoz 2004 előtt csatlakozott országokban, ahol hagyományosan magasabb a sajtószabadság, szintén alacsonyabb a korrupció megítélése. Az EU-hoz 2004 után csatlakozott országokban a sajtószabadság alacsony szintjének általános tendenciája érvényesül. Azok azonban, akiknek az elmúlt évtizedben sikerült javítaniuk a médiafüggetlenségben elfoglalt helyüket, a korrupciót is alacsonyabban értékelték. Ez megerősíti a H3-at, amely azt feltételezi, hogy van valamiféle erős kapcsolat a sajtószabadság szintje és a korrupció észlelt szintje között.

Magyarázó tényezőként a pénzügyi befogadás jóval kisebb, de még mindig jelentős hatást gyakorolt a korrupció megítélésére. Az internetes banki szolgáltatások fejlettsége és igénybevétele egy országban pozitívan korrelál a korrupció megítélésének csökkenésével. Úgy tűnik, hogy az innovatív pénzügyi technoló-

giák növelik a pénzügyi folyamatok átláthatóságát, csökkentve a korrupció lehetőségét. Egy országban magasabb az internetbanki szolgáltatások fejlettsége és igénybevétele, alacsonyabb az észlelt korrupció: $\beta=0,037$, $p<0,001$. Ez különösen igaz a 2004 után csatlakozott országokra, amelyek az ilyen szolgáltatások gyors növekedésével, erőteljes változásokkal összefüggésben néznek szembe. Az elektronikus pénzügyi műveletek, mint például egyes tranzakciók mobilbanki alkalmazásokkal való lebonyolítása is hozzájárulhat a korrupció észlelésének csökkenéséhez, $\beta = 0,035$, $p<0,001$, bár a hatás nem olyan erős az internetes bankoláshoz képest. Hasonló hatások voltak jelen az M-Pesa rendszerek esetében Kenyában, Suri és Jack (2016). A H1 hipotézis tehát alátámasztott, bár hatása szerényebb a sajtószabadsághoz képest. A pénzintézetekben tárolt megtakarítások aránya és a bankkártya birtoklása sem mutat statisztikailag szignifikáns összefüggést a korrupció megítélésével. Ekkor válik érthetővé, hogy a pénzügyi befogadás ezen dimenziói önmagukban nem segítik a korrupció észlelésének csökkentését. Más szavakkal, csak egy részleges H2-hipotézist erősítünk meg.

Ez azt mutatja, hogy az országok közötti különbségek tehát fontos szerepet játszanak a korrupció megítélésének alakulásában. Amint az eredmények mutatják, Németország és Lengyelország pozitív kapcsolatot mutat a korrupció megítélésének csökkenésével, míg Ausztria esetében a hatás negatív. Svédország, Ciprus és Észtország esetében nem jegyezték fel komoly hatást. A strukturális reformok és valószínűleg a pénzügyi technológiák elterjedése komolyan befolyásolta a korrupció megítélésének csökkenését Németországban és Lengyelországban. Különösen Lengyelországban figyelhető meg, hogy az internetes banki szolgáltatások és az e-tranzakció elterjedése befolyásolta a korrupció megítélését. Ausztria esetére hivatkozva megemlíthető egy negatív kapcsolat, ahol $\beta=-0,124$ $p<0,05$ -nél. Ez azt jelenti, hogy a sajtószabadság és a társadalmi átláthatóság országos hiányosságai miatt egy jól fejlett gazdaság nem biztos, hogy garantálja a korrupció alacsonyabb megítélését. Kutatásunk eredményei szerint egy gazdaság fejlődése nem mindig áll összhangban a korrupció alacsonyabb szintű megítélésével. Például egy olyan ország, mint Ausztria, amely jól fejlett gazdasággal rendelkezik, a korrupció magas szintű megítélésében nyilvánul meg. Ez megerősíti, hogy a gazdasági mutatók nem elegendőek ahhoz, hogy strukturális hiányosságok esetén csökkentsék a korrupció megítélését. Klitgaard (1988) azonosítja, hogy a korrupció visszaszorításának fő mozgatórugói alapvetően az intézményi reformok. Ezért a H4 hipotézisünket elvetettük, mivel maga a gazdasági fejlődés nem befolyásolja jelentősen a korrupció megítélését.

Ezek a pénzügyi integráció mutatói kevésbé fontosak az észlelt korrupció magyarázatában, mint az országok közötti strukturális különbségek olyan változóknak, mint a sajtószabadság és a helyi jellemzők. Ez tehát azt sugallhatja, hogy a strukturális tényezők fontosabbak lesznek a korrupció elleni küzdelemben.

Diszkusszió

A korrupcióészlelés alakulását meghatározó tényezők a társadalomtudományi kutatások számára fontos kérdései, különösen az Európai Unió országaiban, ahol a strukturális tényezők nagy szóródást mutatnak. A kutatás keretein belül nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak a gazdasági és strukturális tényezők, hanem a társadalmi normák és kulturális sajátosságok is nagy hatással vannak a korrupciós percepció alakulására. Mindenekelőtt a társadalmi tőke és a közösségi szolidaritás alapvetően meghatározza az állampolgárok intézményi és interperszonális bizalmának szintjét. Amint azt Rothstein és Uslaner (2005) elemzése is mutatja, a magas társadalmi bizalommal jellemezhető országok kevésbé érzékelik a korrupciót, mivel az átláthatóság és az elszámoltathatóság elvárása a mindennapi élet szerves részét képezi. Az ilyen társadalmi kohézióknak különösen meghatározó szerepe van azokban az új EU-tagországokban, ahol az intézményi reformok gyakran még csak a kezdeti szakaszban vannak. Kutatásunk egyik legfontosabb eredményeként megállapítható, hogy a sajtószabadság fontos szerepet játszik a korrupció megítélésének mérséklésében, míg a pénzügyi befogadás szempontjai, így az internetes banki szolgáltatások igénybevétele is csupán átlagos.

A szakirodalom alátámasztja a sajtószabadság fontosságára vonatkozó megállapításainkat, amelyek többek között Rothstein és Uslaner 2005-ig nyúlnak vissza; Transparency International 2022. A független média nemcsak az információáramlást biztosító szerepe szempontjából fontos, hanem a társadalmi kontroll eszközeként is, amely minimalizálja a korrupció lehetőségét. Ez utóbbi különösen fontos lehet azon országok számára, amelyek még mindig nem rendelkeznek fejlett demokratikus intézményekkel, mint például a kelet-európai országok Acemoglu és Robinson 2012. Többek között azt találták, hogy az olyan országspecifikus tényezők, mint az intézményi fejlődés és a kulturális normák erősen előrevetítik észlelt korrupció. Bár Ausztria gazdaságilag magasan fejlett, a sajtószabadság korlátozásából adódóan a korrupciót jobban érzékelik, ami azt jelenti, hogy a pusztán gazdasági intézkedések nem elegendőek a korrupció meghatározásához. Így az is aktuálissá válik, hogy a politikai és intézményi reformok kiindulópontot jelentenek a korrupció bármilyen csökkentésében, ahogy azt Klitgaard 1988 javasolja.

Megfigyelhető volt, hogy a digitális pénzügyi szolgáltatások szétszóródása csökkent a korrupció megítélését a tranzakciók átláthatóságának növekedése és a közvetlen emberi beavatkozások mértékének csökkenése miatt, ami növeli a korrupció valószínűségét. Ráadásul a digitális technológiák önmagukban sem jelentenek csodaszert, sikeres alkalmazásukhoz megfelelő szabályozási környezetet és oktatást kell kialakítani. Például a digitális írástudatlanság felszámolása nagyon fontos feltétele a modern pénzügyi eszközök hozzáférhetőségének bővítésének. Ez különösen fontos a kelet-európai régióban, ahol az egyes országok között nagy különbség van az internetes infrastruktúra fejlettségi szintjében és a digitális pénzügyi tudatosság szintjében. Egy másik kritikus

eredmény, hogy a pénzügyi befogadásnak gyenge pozitív hatása van. A Global Findex 2021 és a Banerjee és a Duflo 2011 részleges támogatása, hogy az internetes bankolás elterjedt, és a digitális tranzakciók csökkenthetik a korrupció észlelését. A bankkártya és a megtakarítások pénzintézetben azonban nem jártak jelentős hatással, ami azt jelenti, hogy maguk ezek a proxy-k nem tud fellépni a korrupció ellen. Ez megfelel Mauro 1995-ös tanulmányának, amelyből kiderült, hogy a gazdasági fejlődés és a korrupció közötti kapcsolatot összetett tényezők okozzák.

Az elemzés aláhúzta, hogy az országspecifikus hatások szorosan összefonódtak a sajtószabadság és az intézményi fejlődés fejlődésével. A strukturális reformok és az innovatív pénzügyi technológiák szétszóródása járult hozzá a korrupciós megítélés csökkenéséhez Lengyelország és Németország esetében. Éppen ellenkezőleg, Ausztria esetében egy gátló tényező volt jelen. Ez csak azt bizonyítja, hogy mennyire fontos az országspecifikus megközelítések kialakítása a korrupció elleni küzdelemben.

A kutatás korlátai és lehetséges jövőbeli irányai

Számos megállapítás került napvilágra a korrupció felfogása és meghatározó tényezői közötti összefüggésekkel kapcsolatban a vizsgálati területen. Ennek az elemzésnek azonban vannak korlátai, amelyek csökkentik mind az általánosíthatóságot, mind a levonható következtetések mélységét. A korlátok részben a módszerből, részben pedig az adatokkal kapcsolatos problémákból adódnak, nevezetesen a minőségből, illetve a rendelkezésre állásból. A következőkben vegyük sorra mindegyiket.

Az egyik legfontosabb korlát az volt, hogy egyes országokban – különösen a kevésbé fejlett régiókban – hiányosak voltak a pénzügyi integrációra vonatkozó adatok. Bár az interpolációs módszerek segítettek a hiányzó adatok kitöltésében, ez az eljárás torzíthatja az eredményeket, különösen az időbeli trendelemzésben. Ebben az értelemben hasznos lenne, ha a további kutatások keretében objektívebb és homogénebb adatgyűjtési rendszereket dolgoznának ki, mert ezek megbízhatóbb alapot adnának a korrupcióérzékelés és a strukturális tényezők összefüggéseinek tesztelésére.

Az adatok minősége a sajtószabadság indexeinek egyik problémája is volt, mivel ezeknek a mutatóknak sok szubjektív alapja van. Bár az indexek minden bizonnyal hatékony eszközt jelentenek a médiaszabadság globális összehasonlítására, a különböző kultúrák és politikai rendszerek közötti különbségek befolyásolhatják az indexek érvényességét. Ezért javasolt a sajtószabadság új, többdimenziós mutatóinak kidolgozása, amelyek jobban tükrözik az országok közötti különbségek kulturális és történelmi sajátosságait.

A korrupció megítélése önmagában is szubjektív mutató, és nagymértékben függ az emberek társadalmi tapasztalataitól, tudatosságától, az adott országban a média által bemutatott narratíván túl. Fontossága kiemelten fontos lesz azok-

ban az országokban, ahol a médiára politikai nyomás nehezedik, és az információk elérhetősége, mindenekelőtt a hitelesség torzulhat a korrupcióval kapcsolatban. Ezért a további kutatások során javasolni kell a kvantitatív mutató alkalmazását, és azokat kvalitatív módszerekkel, például interjúkkal vagy fókuszcsoporthozos beszélgetésekkel kombinálni oly módon, hogy jobban beláthassanak a korrupció valós és vélt mértékébe.

Bár a kutatás egyik erőssége a strukturális tényezők vizsgálata volt, az egyes országok intézményi és kulturális változóinak további vizsgálatára nem került sor. Ezért a korrupcióról alkotott felfogás és az intézményi hatékonyság közötti kapcsolat megértése a jövőbeni kutatásokban fokozott figyelmet igényel majd az intézményi reformok és a társadalmi normák tényezőire. Ezek közül különös figyelmet kell fordítani azokra a sajátos, kulturálisan kötött tényezőkre, mint a társadalmi tőke vagy a közösségi szolidaritás, amelyek döntően összefügghetnek a korrupció felfogásával.

Már a pénzügyi befogadás és a korrupció percepciója közötti összefüggések elemzése során is nyilvánvaló volt a digitális technológiák használatának szerepe, ugyanakkor elterjedésének társadalmi és gazdasági korlátai kevésbé részletezettek. A digitális pénzügyi szolgáltatások – különösen a fejlődő országok esetében, ahol óriási infrastrukturális és oktatási hiányosságok vannak, amelyek végső soron korlátozhatják a technológiai innovációk terjedését – a további kutatások ígéretes vonulata. A technológiai fejlődés nemcsak új lehetőségeket, hanem új kihívásokat is jelent a korrupció elleni küzdelemben. Míg a digitális média nagyon felgyorsítja az információk terjedését, növeli a dezinformáció és a manipuláció kockázatát, amely helyrehozhatatlanul csökkentheti a tömegmédiába vetett bizalmat és a társadalmi átláthatóságot. Ebből a szempontból a digitális média és a korrupcióérzékelés kapcsolatának további elemzése a jövőbeni kutatások másik fontos iránya lesz.

Nem lépi túl azt, hogy nagyrészt az Európai Unió országaira összpontosít. Míg az eredmények hasznosak lehetnek más régiók számára a jövőben, a kutatásnak nemzetközi összehasonlításokat is kell végeznie – különösen a fejlődő országokat is beleértve – annak feltárása érdekében, hogy a korrupció megítélésének meghatározó tényezői milyen mértékben változnak a különböző gazdasági, kulturális és politikai környezetekben. Ezenkívül longitudinális kutatásra lenne szükség az idő múlásával kapcsolatos dinamikus változások megragadásához, amelyek a korrupció megítélésében bekövetkezett változások okait és hosszú távú következményeit is kimutathatják. Egy ilyen elemzés különösen fontos lehet a digitális technológiák és az intézményi reformok hatásának értékelésekor.

A kutatás gyakorlati jelentőségét végül tovább lehetne emelni, ha konkrét szakpolitikai ajánlásokat fogalmaznánk meg, amelyek ebből a tanulmányból és a jövőbeni tanulmányokból származhatnak. Az ajánlások arra utalhatnak, hogy a döntéshozók hogyan ösztönözhetik az átláthatóságot, biztosíthatják a sajtószabadságot, és hogyan javíthatják a digitális pénzügyi eszközökhöz való hozzáférést. Például a megállapítások alapján egy olyan stratégia lenne, amely

a strukturális reformokat a technológiai innovációkkal ötvözi, miközben figyelembe veszik az egyes országok sajátosságait.

Összegzés

A dolgozat fő célja az volt, hogy bemutassa a strukturális és gazdasági tényezőket, amelyek meghatározzák a korrupció megítélését az Európai Unió országaiban. Az elemzés során különös figyelmet fordítanak a sajtószabadságra, a pénzügyi befogadásra és az országspecifikus jellemzőkre. Az eredmények dokumentálták, hogy a korrupció megítélése strukturális tényezőkön és társadalmi normákon múlik, nem pedig pusztán gazdasági tényezőkön.

Ahogy az eredmények is mutatták, a szabad sajtónak döntő szerepe volt. A szabad és független média óriási mértékben hozzájárul az átláthatóság és a társadalmi kontroll feltételeinek erősítéséhez, amely nélkül elképzelhetetlen a korrupció elleni küzdelem. Ahol magas a médiapluralizmus és a függetlenség, ott olyan országokban, mint Svédország és Dánia, gyengébb a korrupció megítélése. Éppen ellenkezőleg, a sajtószabadság indexének negatív trendje hátráltatja a korrupcióellenes stratégiákat, és elősegíti a társadalmi bizalmatlanságot a kelet-európai régióban.

A kutatás egyik legerősebb megállapítása a sajtószabadság és a korrupció felfogása közötti kapcsolat. Az eredmények azt mutatják, hogy a szabad média fontos a demokratikus értékek megőrzésében, mivel nagyobb átláthatóságot biztosít és támogatja a politikai döntéshozók elszámoltathatóságát. A média társadalmi kontrollja önmagában megakadályozhatja a korrupciót, és lehetővé teszi a polgárok számára, hogy megalapozott véleményt alkossanak a politikai intézmények működéséről. Az olyan országokban, mint Magyarország és Lengyelország, ahol a sajtószabadság romlása aggodalomra ad okot, a korrupció megítélésének tendenciája romlást mutat. Ez hangsúlyozza a független média szerepét, nemcsak a korrupciós esetek nyilvánosságára hozatalában, hanem a demokratikus értékek megőrzésében is.

E tekintetben különös figyelmet fordítottak a pénzügyi integráció szerepére. Az elemzés azt mutatja, hogy a modern, digitális pénzügyi eszközök, az internetes banki szolgáltatások és az online tranzakciók terjedése csökkentheti az észlelt korrupciót. Mindezek az eszközök sokkal átláthatóbbá teszik a pénzügyi folyamatokat, csökkentve a korrupció lehetőségét, különösen az új EU-tagországokban, ahol az ilyen technológiák dinamikusan fejlődnek. Ugyanakkor a pénzügyi befogadás egyéb dimenziói – amelyek a bankkártya birtoklására vagy a pénzintézetben tartott megtakarításra vonatkoznak – nem mutatnak komoly összefüggést az észlelt korrupcióval. Ezért úgy tűnik, hogy az intézményi környezet túl kevés, míg a társadalmi normák önmagukban is kevésék.

A megállapítások rávilágítottak arra a tényre, hogy a pénzügyi befogadás befolyása nem egyforma jelentőségű minden tagállamban. Míg az olyan országok, mint például Lengyelország, ahol megfigyelhető az online banki szolgál-

tatások gyors elterjedése, jobb eredményeket mutattak a korrupció észlelésének csökkentésében, Romániában és Bulgáriában, ahol a digitális pénzügyi szolgáltatások nem olyan elterjedtek, ezek az eszközök kevésbé járultak hozzá a korrupció megítélésének mérsékléséhez. Ez ismét azt jelenti, hogy a pénzügyi technológiák bevezetésével megfelelő oktatási és szabályozási háttérrel kell kialakítani, és növelni kell a társadalmi elfogadottságot.

A kutatás leglényegesebb aspektusa, hogy az országok közötti strukturális különbségek befolyásolják a korrupció megítélésének alakulását. Megmutatható, hogy az olyan erős intézményi keretekkel rendelkező országokban, mint például Észak-Európa, és magas társadalmi tőkével, hogyan tartják alacsonyan a korrupció megítélését. Azokban a kelet-európai országokban, ahol a demokratikus intézmények nem fejlettek, magas korrupcióérzékelési szinttel rendelkező tapasztalatok találhatók. Kimutatták, hogy a strukturális reformok megszilárdítják a jogállamiságot és az intézményi átláthatóságot a korrupció visszaszorítása érdekében.

Egy másik fontos megfigyelés, hogy a gazdasági fejlődés önmagában nem garantálja az észlelt korrupciót. Közelebbről szemügyre vehetjük Ausztriát, amely magas gazdasági fejlettséggel rendelkezik, és nem elég jó a sajtószabadság és az intézményi átláthatóság szempontjából. Így jogosan állították, hogy a korrupció elleni küzdelem alapvetően a strukturális reformokon és a társadalmi normák alakításán alapul. Ezek közé tartozik Németország és Lengyelország, amelyek sikertörténetekké váltak, mivel az intézményi reformok és a digitális technológiák elterjedt alkalmazása miatt a korrupcióellenes megítélés visszaesett.

Ez néhány fontos tanulsággal szolgál a politikai döntéshozók számára: először is a jogállamiság megerősítése, az átláthatóság növelése intézményi reformokon keresztül; másodsorban, a digitális pénzügyi technológiák elterjedésének támogatása szabályozással és oktatással – különösen az alacsony jövedelmű országokban – kiemelten fontos. Végül, de nem utolsósorban a médiafüggetlenség védelme és a minőségi újságírás a korrupció elleni küzdelem fontos eszközévé válhat.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az észlelt korrupció csökkentése nem érhető el olyan komplex megközelítések nélkül, amelyek integrálják a strukturális reformokat és a technológiai innovációkat a társadalmi normák alakításával. Az egyes országok közötti eltérések jobb megértése célirányosabb és hatékonyabb stratégiák kidolgozását teszi lehetővé. Ez a megközelítés nemcsak a korrupció elleni küzdelemhez jelent jelentős hozzáadott értéket, hanem jelentős mértékben hozzájárul a társadalmi bizalom és a demokratikus értékek erősödéséhez is. ■

Irodalomjegyzék

1. Acemoglu, D. – Robinson, J. A. (2013): *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*:: Amazon.com: Books. Danvers, MA, US: Crown. Elérhető: <https://www.amazon.com/Why-Nations-Fail-Origins-Prosperity/dp/0307719227>
2. Banerjee, A. V. – Duflo, E. (2012): *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York, NY, US: PublicAffairs. Elérhető: <https://www.amazon.com/Poor-Economics-Radical-Rethinking-Poverty/dp/1610390938>
3. Bardhan, P. (2002) Corruption and Development: A Review of Issues. In *Political Corruption*. 3. kiad. Routledge, 321–338.
4. Besley, T. – Persson, T. (2011): *Pillars of Prosperity: The Political Economics of Development Clusters*. 1st edition. Princeton N.J.: Princeton University Press.
5. Demirgüç-Kunt, A. – Klapper, L. – Singer, D. – Ansar, S. (2022): *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1897-4>
6. Demirgüç-Kunt, A. – Klapper, L. – Singer, D. – Ansar, S. – Hess, J. (2018): *Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion around the World*. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1259-0>
7. EC Directorate-General for Communication (2020): Special Eurobarometer 502: Corruption. Elérhető: https://data.europa.eu/data/datasets/s2247_92_4_502_eng?locale=en
8. EC Directorate-General for Communication (2022): Special Eurobarometer SP523: Corruption. Elérhető: https://data.europa.eu/data/datasets/s2658_97_2_sp523_eng?locale=en
9. Fisman, R. – Gatti, R. (2002): Decentralization and corruption: evidence across countries. *Journal of Public Economics* 83(3): 325–345. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(00\)00158-4](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(00)00158-4)
10. Huntington, S. P. (2006): *Political Order in Changing Societies*. The Henry L. Stimson Lectures Series edition. New Haven London: Yale University Press.
11. Kaufmann, D. – Kraay, A. (2007): Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going? *The World Bank Research Observer* 23(1): 1–30. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkm012>
12. Klitgaard, R. (1991): *Controlling Corruption*. First Edition. Berkeley: University of California Press.
13. Mauro, P. (1995): Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics* 110(3): 681–712. <https://doi.org/10.2307/2946696>
14. Nye, J. S. (1967): Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *American Political Science Review* 61(2): 417–427. <https://doi.org/10.2307/1953254>
15. Olken, B. A. (2007): Monitoring Corruption: Evidence from a Field Experiment in Indonesia. *Journal of Political Economy* 115(2): 200–249. Elérhető: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/517935> [Letöltve: 2024.12.20].

16. Putnam, R. D. – Leonardi, R. – Nanetti, R. Y. (1994): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
17. Rose-Ackerman, S. (1999): *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge, MA: Cambridge University Press. Elérhető: <https://www.amazon.com/Corruption-Government-Causes-Consequences-Reform/dp/0521659124>
18. Rothstein, B. – Uslaner, E. M. (2005): All for All: Equality and Social Trust. *World Politics*, 58(1), 41-72 58(1): 41–72. <https://doi.org/10.2139/ssrn.824506>
19. RSF (2024): World Press Freedom Index. Elérhető: <https://rsf.org/en/index>
20. Sen, A. (2000): *Development as Freedom*. Reprint edition. New York: Anchor.
21. Suri, T. – Jack, W. (2016): The long-run poverty and gender impacts of mobile money. *Science* 354(6317): 1288–1292. <https://doi.org/10.1126/science.aah5309>
22. Svensson, J. (2005): Eight Questions about Corruption. *Journal of Economic Perspectives* 19(3): 19–42. Elérhető: <https://www.jstor.org/stable/4134971> [Letöltve: 2024.12.12].
23. Transparency International (2019): *How corruption weakens democracy?* online: Transparency International. Elérhető: <https://www.transparency.org/en/news/cpi-2018-global-analysis>
24. World Bank (2024): The Global Findex Database. Text/HTML. Elérhető: <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex/Data>